

Avro Krizi, Siyasi Etkileri ve AB Genişlemesine Yansımaları

Seven ERDOĞAN¹

Hatice YAZGAN²

Giriş

1950'lerde kurularak 1960'larda ilk başarılarını ortaya koyan bütünleşme hareketine 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında hâkim olan olumsuz koşullar, gerek siyasetçiler gerekse akademisyenlerin Avrupa bütünleşmesine ve kurumlarına olan inançlarını kaybetmesine neden olmuştur. 1980'lerin ikinci yarısı ile birlikte Avrupa bütünleşmesinin artan ivmesi neticesinde Avrupa'da yeniden iyimser bir hava oluşmuş ve bu süreç 2000'li yıllara kadar devam etmiştir (Moravcsik, 1991: 19). Bununla birlikte, 1990'ların başından itibaren Avrupa kamuoyunda AB bütünleşmesine yönelik bir direnç de gözlenmeye başlamıştır. Bu direnç, AB Antlaşmalarının kabulü sürecinde yapılan referandumlarla kendini göstermiş ve Anayasal Antlaşmanın rafa kaldırılması ile belirginleşmiştir. Bu siyasi kriz ortamında tarihindeki en büyük genişlemeyi 2004 ve 2007 yıllarında tamamlayan ve genişleme sonrası yaşanan sorunlarla başa çıkmaya çalışan AB üyesi ülkeler, 2007'de Lizbon Antlaşması'nı imzalamıştır. Ancak daha Lizbon Antlaşması yürürlüğe girmeden, 2008 yılında Avro krizi etkisini göstererek AB üyesi ülkeleri ekonomik ve siyasi açıdan derinden etkilemiştir.

Avro krizi 2000'li yılların başlarından itibaren AB'nin karşı karşıya kaldığı en önemli kriz olmakla birlikte, Birliğin aslında ne geçmişte, ne de günümüzde karşı karşıya kaldığı tek krizdir. Nitekim günümüzde AB başta mülteci krizi olmak üzere, radikal hareketlerin ve terörizmin yükselişi, Ukrayna ve Rusya ile ilişkiler, İngiltere'nin AB referandumuna ilişkin

¹ Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, seven.erdogan@erdogan.edu.tr.

² Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, hyazgan@karatekin.edu.tr

tartışmalar, Avrupa şüpheciliğinin gerek ulusal, gerekse AB düzeyinde görünürlük kazanması ve bu konuların siyasi sisteme yansması gibi pek çok sorunla karşı karşıyadır. Bu sorunlar birbiriyle bağlantılı ve karşılıklı etkileşim halindedir. Bu durum AB'nin bu sorunlarda başa çıkmasını zorlaştırmaktadır.

Bu çerçevede, Birliğin 50 yılı aşan tarihinde her ne kadar daha önce sıklıkla belirli dönemleri ve olayları ifade etmek üzere kriz kelimesi kullanılmış olsa bile Avro krizi bu krizler arasında kriz olarak nitelendirilmeyi en fazla hak edenlerdendir (Medrano, 2012: 192). AB üyesi ülkeler başlangıçta krizin boyutlarını anlamakta güçlük yaşamış ve Yunanistan'la sınırlı kalacağını sanmıştır. Başka bir deyişle, krizin, tüm AB ekonomilerini ve AB'nin en önemli kazanımlarından biri olarak kabul edilen ortak para birimi Avro'yu tehdit eden genel bir problem olduğu düşünülmemiştir. Ancak, Yunanistan'ın ardından İrlanda, İtalya, Portekiz ve İspanya gibi diğer AB ülkelerinde de durumun kötüye gitmesi, krizin Avrupa'nın krizi olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır (Lefkofridi ve Schmitter, 2014: 1).

Ekonomik büyümenin yavaşlaması, küreselleşmenin neden olduğu adil olmayan büyüme ve ardı ardına ya da eş zamanlı yaşanan genişleme ve derinleşmelerin neden olduğu farklılaşma, kriz öncesi dönemde zaten AB bütünleşmesini tehdit etmeye başlamıştı. Kriz ise bir yandan AB'nin hâlihazırda var olan sorunlarını daha vahim hale getirmiş, diğer yandan da AB'yi yeni sorunlarla yüzleşmek durumunda bırakmıştır (Tsoulakis, 2014: 26). Bu çalışma kapsamında AB bütünleşmesinin son yıllardaki seyrini derinden etkileyen ve ekonomik etkilerinin yanı sıra çok sayıda siyasi ve sosyal sonuçlar da ortaya çıkaran Avro krizinin özellikle siyasi etkileri incelenecektir. Bu kapsamda, ilk olarak, Avro krizinin nedenleri, gelişim seyri ve krizle mücadele için AB düzeyinde alınan tedbirler üzerinde durulacaktır. İkinci olarak, Avro krizinin AB için siyasi sonuçları, özellikle AB'deki demokrasi açığının derinleşmesi, kamuoyunun AB bütünleşmesine yaklaşımı ve Avrupa şüpheciliğine etkileri bağlamında incelenecektir. Üçüncü olarak, ilk iki bölümden hareketle, Avro krizinin AB'nin geleceğine ilişkin tartışmalara, mevcut genişleme gündemine ve Türkiye'nin katılımı ve AB ile ilişkilerine olası etkileri değerlendirilecektir.

Avro Krizi: Nedenleri, Gelişimi ve Alınan Tedbirler

Literatürde Avro krizinin nedenleri başta Avrupa Parasal Birliğinin özellikleri olmak üzere birkaç farklı nedenle açıklanmaktadır. Öncelikle, ABD ile Avrupa ülkeleri arasındaki yoğun finansal bütünleşme, ABD kaynaklı finansal krizin Avrupa'ya kolaylıkla sıçramasının en önemli nedenidir. Avrupalı devletlerin iflas eden finansal kuruluşlarını borçlarını üstlenerek kurtarması krizi derinleştirmiştir (Akçay ve Güngen, 2016: 108-112).

Bunun yanında krizi “finansallaşma” krizi olarak tanımlayanlar vardır (Bkz: Overbeek, 2012: 30-38; Lapavitsas vd, 2010: 321-322; Akçay ve Güngen, 2016: 114-116). Bu kapsamda piyasalarda aracılık faaliyetleri ve spekülasyon gibi finansal mekanizmalar ile artı değere el konulması, bu spekülasyon araçları kullananların çoğalması ve artan birikimin piyasaların kırılabilirliğini arttırması gibi faktörler finansallaşma sürecini ortaya koymaktadır (Akçay ve Güngen, 2016: 115 ve 120).

Avrupa Parasal Birliğinin kurumsal yapısındaki bazı sorunların krizin en önemli nedenlerinden biri olduğu belirtilmelidir. Ekonomik ve Parasal Birliğin kurumsal ve teknik yapısı, Avro alanı içindeki ülkelerin rekabet edebilirliğini sağlayan en temel geleneksel araç olan devalüasyonu ortadan kaldırmıştır. Ücretlerin baskılanması ve artan bütçe açıkları karşı karşıya kalan güney Avro alanı ülkeleri rekabet düzeylerini korumak için düşük faizle Avrupa piyasalarından borç edinmeye çalışmıştır. İzlenen farklı politikalarla Avro alanı içindeki ülkeler birbiri ile bütünleşen değil, ayrışan bir hale gelmişlerdir (Overbeek, 2012: 38). Ayrıca, AB üyelerinin Ekonomik ve Parasal Birlik kapsamında bağımsız politikalar uygulayamamaları, krizden çıkabilmenin kendi başlarına değil, AB ile olacağı gerçeğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bunun yanında AB'nin mevcut ekonomik bütünleşme düzeyinin henüz mali birlik aşamasına ulaşamaması, mevcut sorunların önemli bir nedeni olduğundan krizin çözümünün de mali bütünleşmenin sağlanması ile mümkün olabileceği belirtilmelidir (Kibritçioğlu, 2011).

Kriz Avrupa bütünleşmesini her açıdan etkilemiştir. Üye devletler arasındaki dayanışma ciddi şekilde sarsılmıştır. Nitekim krizden daha az etkilenen kuzey Avro alanı ülkeleri, krizden daha fazla etkilenerek kendilerinin desteğine ihtiyaç duyan güney Avro alanı ülkelerini israfçı tutumları dolayısıyla eleştirirken; krizi çok ağır yaşayan güney Avro alanı ülkeleri de kuzeylilerin kendilerine sürekli olarak belirli şekilde davranmalarını dikte etmesinden duydukları rahatsızlığı ifade etmiştir (Recchi ve Salamońska, 2014: 510). Bu tartışma AB içinde yoksul güney ve zengin kuzey ayrımını ortaya çıkarmış ve farklı motivasyonlarla hareket eden AB üyesi ülkelerin tamamı tarafından kabul edilmesi muhtemel bir teklifin öne sürülmesi bir hayli güç olmuştur.

AB'nin krize karşı nasıl bir tutum aldığı, bütünleşmenin gidişatı açısından üzerinde durulması gereken bir konudur. Avro krizi sonrası dönemde üye devletler, Avro alanında her şeyin, her zaman yolunda gideceğine ilişkin eksik bir varsayım üzerine inşa edildiğinin farkına varmıştır. Zira AB üyesi devletler Avro krizi ortaya çıktığında, kriz durumlarıyla etkin bir şekilde mücadele etmelerine imkân veren araçlardan yoksun olduklarını görmüştür. Dolayısıyla kriz sonrası dönemde üye

devletlerin önceliği gerek mevcut krizin etkilerini ortadan kaldırmaya, gerekse gelecek dönemde ortaya çıkacak krizleri önlemelerine ya da ortaya çıkmaları halinde etkin bir şekilde mücadele etmelerine yarayacak kurumlar oluşturmak olmuştur (Ioannou vd., 2015: 157).

Kriz için alınan tedbirler esas itibarıyla mevcut Avro alanı yönetişiminin reformu üzerine olup, ayrıca Avrupa bankaları ve başta Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya ve diğer Avro alanı ülkelerindeki finansal krize yönelik mali kaynak aktarımı tedbirlerini içermektedir. Adı geçen üye ülkelere yapılan mali destek yanında, bu ülkelerde gelir arttırıcı tedbirler, bütçe kesintileri, ekonomi politikalarında değişiklikler de söz konusu olmuştur. Bu tedbirler kamuoyunda memnuniyetsizlik yaratmış ve krizin etkilediği kimi ülkelerde genel seçimler neticesinde mevcut iktidarların değişmesine neden olmuştur. Yunanistan ve İtalya'da geçici hükümetler başa geçmiştir (Hodson ve Puetter, 2013: 368).

Avro krizi, AB bütünleşmesinin, özellikle de Avro bölgesindeki işbirliğinin henüz tamamlanmamış olduğu gerçeğini gün yüzüne çıkarmıştır. Bu ortamda üye devletler makroekonomik düzeyde işbirliği yapmaya ve finansal kontrol sistemini güçlendirmeye yönelik adımlar atmak zorunda kalmıştır (Chopin, 2011: 5). Avro krizi ile mücadele etmek üzere alınan tedbirlerin ve AB sistemi içinde yapılan değişikliklerin temel noktası Avro'yu korumak olmuştur (Vilpišaukas, 2013: 272). Şu ana kadar katlanılan maliyetlerin fazlalığı ve Avro'dan vazgeçilmesi durumunda ortaya çıkacak ek maliyetler, AB üyesi ülkeleri Avro'yu koruma yönünde davranmaya itmiştir.

Bu çerçevede, krize yönelik olarak AB ekonomik yönetişiminde alınan kurumsal tedbirlerin oldukça ayrıntılı olduğu görülmektedir. Tedbirleri, özellikle bankacılık sektörüne yönelik olarak alınan finansal tedbirler ve borç krizine yönelik tedbirler olarak incelemek mümkündür. Finansal tedbirler kapsamında, Birlik ve üye devletler bankacılık sektörünün ani bir çöküş ile karşı karşıya kalmaması için Avrupa bankalarını kurtarma yoluna gitmiştir. Bunun için ilk etapta 2008-2011 yılları arasında 1,6 trilyon Avro'luk bir kaynak ayrılmıştır. Ayrıca Avrupa çapında bir iyileştirme programı oluşturularak istihdam, sosyal koşulların korunması ve ekonomik yatırımların desteklenmesi sağlanmıştır. Krizin Avrupa bankalarının şoklara dayanıksızlığını göstermesi ile AB ve üye devletler mali sektör denetimini güçlendirecek tedbirler üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna göre ulusal düzeyde ve Birlik düzeyinde koordinasyonu sağlayacak denetim birimleri (*supervisory body*) oluşturulması üzerinde durulmuştur. Oluşturulan üç kurum, bankaların denetimi ve diğer işlemleri ile ilgilenecek Avrupa Bankacılık Otoritesi (*European Banking Authority*) Avrupa Menkul Kıymetler ve Piyasalar Otoritesi (*European Securities and Markets Authority*) ve sigorta konularının

yönetimine ilişkin Avrupa Sigortacılık ve Emeklilik Otoritesi'dir (*European Insurance and Occupational Pensions Authority*). Oluşturulan finansal denetim kurumları, Ekonomik ve Parasal Birliği tamamlayarak Bankacılık Birliğine giden yolu açmıştır (Avrupa Komisyonu, 2016; İktisadi Kalkınma Vakfı, 2016).

Borç krizine yönelik alınan tedbirler kapsamında iki yönlü bir yaklaşım izlenerek, krizin ani etkileri ile başa çıkabilmek için geçici destek mekanizmaları oluşturulmuş ve daimi etkileri ortadan kaldırmak için de uzun dönemli tedbirler geliştirilmiştir. İlk etapta krizin ani etkileri ile başa çıkabilmek için 2010 yılında iki kuruluş oluşturulmuştur. Bunlar 500 milyar Avro'luk finansal kapasiteleri ile Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması (*European Financial Stabilisation Mechanism*) ve Avrupa Finansal İstikrar Fonu'dur (*European Financial Stability Facility*.) Bu iki fon geçici önlem olarak öngörülmüştür. 2012 yılı Ekim ayında Avrupa İstikrar Mekanizması (*European Stability Mechanism*) adı ile yeni ve daimi bir kurum oluşturulmuştur. Şartlı mali destek sağlayacak bu kurum Avro alanında finansal istikrarı sağlayacak kapsamlı stratejinin bir parçası olarak düşünülmüştür. Avro alanı dışında kalan ülkelere finansal destek sağlamaya yönelik araçlar da mevcuttur (Avrupa Komisyonu, 2016).

Yukarıda adı geçen kurum ve mekanizmalara ek olarak, kriz sonrası AB içinde makro-ekonomik yönetim mekanizması kapsamındaki bazı diğer oluşumlara da dikkat çekmek gerekir. 2011 yılı Ocak ayında Avrupa Sömestri (*European Semester*) adı ile ulusal ekonomi politikalarının üye devletler tarafından kabul edilmeden önce AB düzeyinde tartışılmasını sağlayan yıllık bir düzenleme geliştirilmiştir. Aynı tarihte, Avrupa Merkez Bankası Başkanının liderlik ettiği ve üye ülke temsilcilerinden oluşan Avrupa Sistemik Risk Kurulu (*European Systemic Risk Board*) AB içinde finansal istikrarın sağlanmasından sorumlu olarak kurulmuştur. 2011 Aralık ayında beş tüzük ve bir direktiften oluşan Altılı Paket (*Six Pack*), İstikrar ve Büyüme Paketi gerekliliklerinin yerine getirilmesi ve ekonomi politikalarının koordinasyonunun sağlanması amacıyla oluşturulmuştur. Kasım 2012'de Mali Sözleşme (*Fiscal Compact*) olarak bilinen Ekonomik ve Parasal Birlik kapsamında İstikrar, Koordinasyon ve Yönetişim Antlaşması ekonomi politikalarının koordinasyonunu sağlamak üzere imzalanmıştır. Mayıs 2013 tarihinde İkili Paket (*Two Pack*) ve Kasım 2014 tarihinde de Avrupa Merkez Bankası'na mali denetime ilişkin yetkiler veren Tek Denetim Mekanizması (*Single Supervisory Mechanism*) oluşturulmuştur. Bir bakıma adı geçen reformlar, Avro alanını gelecekte karşılaşılabilecek olası finansal sorunlara karşı daha az kırılabilir hale getirirken, mevcut krizin etkileri ile başa çıkmada ne kadar faydalı olacakları tartışmalı bir konudur (Hodson, 2015: 179-180).

Buna rağmen, reformlar devam etmiş ve Bankacılık Birliğinin oluşturulması yönünde temel unsurları oluşturan ve yukarıda adı geçen Tek Denetim Mekanizması yanında, Tek Çözümleme Mekanizması (*Single Resolution Mechanism*) gibi sistemlerin işlerlik kazanması 2016 yılı Ocak ayında sağlanmıştır.³

Avro krizi ve kriz sonrası alınan tedbirler AB'nin ekonomik ve siyasi durumunu doğrudan biçimlendirmektedir. Bu çerçevede kriz AB'nin geleceğine ilişkin tartışmaların da yoğunlaşmasına neden olmuştur. Kriz ve sonrasında alınan tedbirlerin bütünleşmeyi pekiştirdiği mi yoksa geriye mi götürdüğü konusu, bütünleşme ile bağlantılı diğer politikalar açısından ele alınması gereken bir konudur. Bu çerçevede krizin ve krize verilen cevabın Avrupa bütünleşmesi için bir engel olmaktan çok, bir fırsat oluşturduğu ve vatandaşların Birliği nasıl algıladığı ve AB'nin demokratik meşruiyeti açısından önemli bir etki yarattığı yönünde görüşler vardır (Tosun vd., 2014). Netice itibariyle kriz sonunda Ekonomik ve Parasal Birliğin ortadan kalkmadığı, aksine daha da derinleştiği görülmektedir (Ioannou vd., 2015).

Kriz sırasında AB düzeyine aktarılan yetkiler ve üye devletlerin bu durumdan ne yönde etkilendiği konusu bu bağlamda tartışılması gereken bir konudur. Kimi görüşlere göre, örneğin 2012 yılında imzalanan *Avrupa İstikrar Mekanizmasının kurulmasını öngören antlaşma* ile birlikte ulusal parlamentoların krizle mücadele etme sürecindeki güçleri önemli ölçüde zaafa uğramıştır. Zira antlaşma uyarınca kriz yaşanan üye devletin bütçesi kendi parlamentosuna sunulmadan önce Avrupa Komisyonu tarafından incelenmektedir (Majone, 2015: 1). Ancak, ekonomik krizin güçlerin ulusüstü düzeye aktarılması bakımından önemli bir fırsat yaratacağına dair görüşlerin doğrulanmadığı, ekonomik karar alma mekanizmasında hükümetlerarası özelliğin ön plana çıktığı yönünde ifadeler de vardır. Hodson ve Puetter buna örnek olarak Avro alanı yönetiminde kriz sırasında ortaya çıkan Avro zirvelerini (*Euro summits*) vermektedir. Buna göre Avro alanı devlet ve hükümet başkanlarının yer aldığı bu zirveler ekonomi yönetimi bakımından önemli işlevler üstlenmiştir. Avrupa Komisyonu'na devredilen görevler ise üye devletlerin isteksizliği nedeniyle sınırlı düzeyde kalmıştır (Hodson ve Puetter, 2013: 373-376). Kriz ve sonrası dönemde klasik Topluluk yönteminin kullanımının azaldığı ve önemini kaybetmeye başladığı yönündeki görüş de (Hodson, 2015:166-167) bu ifadeyi tamamlar niteliktedir. Söz konusu çıkarımın bu çalışmanın konusu olan AB genişlemesi bakımından sonuçları "Avro Krizi ve AB Genişlemesi" başlığı altında incelenmiştir.

³ Diğer reformların ayrıntıları için bkz: Avrupa Komisyonu 'Bankacılık Birliği', 2016.

Avro Krizinin Siyasi Sonuçları: Demokrasi Açığı, AB Kamuoyu ve Avrupa Şüpheliği

Avro Krizi ve AB'nin Demokrasi Açığı

AB için demokrasi açığı tartışmaları yeni değildir. Ancak kriz birkaç açıdan bu tartışmaları tetiklemiştir. Bu kapsamda, ekonomik krizin sosyal etkilerinin ve krize yönelik AB'nin gecikmeli tepkisinin, AB halkları nezdinde AB'nin meşruiyetini sorgulatması ve güven kaybına sebep olması başta olmak üzere, ortak bir halk (*demos*) ve kamusal alanın olmaması ve bu bağlamda kriz esnasında dayanışmanın sağlanamaması gibi konular gündeme gelmiştir. Ayrıca ulusal bütçelerin AB tarafından kontrol altına alınmasını gerektiren ve üye devlet egemenliklerinin AB'ye transferini öngören "Altılı Paket" ve "Mali Sözleşme" gibi düzenlemeler, AB'ye yeterli hesap verilebilirlik olanağı sağlamamaktadır (Smismans, 2013: 351). Bu açıdan bakıldığında, krizle mücadele etmek üzere atılan adımlar AB bütünleşmesinin özellikle ekonomik ve parasal birlik alanında daha da derinleşmesini beraberinde getirirse de, çoğunlukla ulusal düzeyden AB düzeyine yetki devredilmesi sonucunu doğuran derinleşme, demokrasi açığı tartışmalarını kriz sonrası dönemde yeniden AB gündemine taşımıştır (Hobolt ve Wratil, 2015: 238).

Üye devletlerden AB düzeyine yetki devri tartışması bakımından, Avro krizi ile mücadele etmek üzere alınan önlemlerin AB'nin demokrasi açığını derinleştirip derinleştirmedeği konusunda farklı görüşler vardır. Krizle mücadele etmek üzere alınan kararların ağırlıklı olarak devlet ve hükümet başkanlarından meydana gelen AB Zirvelerinde hükümetlerarası yaklaşım temelinde alınmasına ve AB'nin ulusüstü kurumlarının alınan kararlardan çoğunlukla dışlanmasına odaklananlar kriz sonrası dönemde AB'de demokrasi açığının derinleşmediğini savunurken (Bkz: Fabbrini, 2014: 4); alınan kararların uygulanması sürecinde Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası gibi AB vatandaşlarını temsil etme özelliği düşük olan AB kurumlarının ön planda olmasına odaklananlar kriz sonrası dönemde AB'nin demokrasi açığının derinleştiğini savunabilmektedir (Bkz: Lemke, 2014: 24).

Her ne kadar Avro Krizi ile mücadele etmek üzere alınan kararlar hükümetlerarasıcılık temelinde alınmış olsa da en nihayetinde AB sistemi içinde, gelecek dönemde ulusüstü AB kurumlarının gücünün beklenmeyen şekilde artmasına neden olabilme potansiyeli de taşımaktadır. Krizle mücadeleye yönelik alınan sıkı tedbirler içeren kararların hayata geçirilmesinde, kararların ortaya çıkması sürecinden dışlanan ve bundan dolayı da AB içindeki gündem belirleme gücünü kaybettiği sıklıkla dillendirilen Avrupa Komisyonu'na birçok görevin verilmesi, bu ihtimali beraberinde getirebilecek durumlardan biridir (Bauer ve Becker, 2014: 214-

215). Zira geçmiş deneyimlerinden yola çıkarak Komisyon'un, kendisine verilen yetkileri yaratıcı şekilde kullanıp yeni yetkiler elde edebilecek bir kurum olduğu bilinmektedir. Nitekim kimi görüşlere göre, ekonomik bütünleşme sürecinde Komisyon'un rolü azalmamış, ancak politika yönetimi ve uygulamasında aldığı inisiyatifler ile değişmiştir (Bauer ve Becker, 2014: 227).

Avrupa Parlamentosu Avro krizi ile mücadele etmek üzere alınan kararların dışında tutulmuş ve kriz sonrası dönemde yaşanan belirsizlik ortamını Birliğin ekonomi yönetimine ilişkin konularda kendi yetkilerini arttırmak üzere bir fırsata çevirememiştir (Tosun vd., 2014: 203). Birliğin Avrupa halklarını temsil eden kurumu niteliğindeki Avrupa Parlamentosu'nun ve ulusal parlamentoların süreçten dışlanması da demokrasi açığı tartışmalarında sözü edilir bir konudur (Smismans, 2013: 351).

AB'nin demokrasi açığına sahip olduğunu savunanların bu savlarını dayandırdıkları en büyük kanıtlardan birisi de AB'nin bir halka ya da "demos"a sahip olmayışıdır. Risse'ye göre ise Avrupa'da AB bütünleşmesinin kurulmasının ardından oluşmaya başlayan bir halk söz konusudur ve Avro krizi AB ile ilgili konulardaki tartışmaların Avrupa'da artmasını sağlayarak bu halkın doğuşuna olumlu katkıda bulunmuştur (Risse, 2014: 1213). Risse'nin bakış açısından hareketle Avro krizi AB'nin demokrasi açığının azalmasına katkıda bulunan bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Birliğin Avrupa kamuoyu nezdinde meşruiyetinin sağlanması bakımından, kriz sonrası alınan tedbirler konusunda üye devletler ve halklar arasında nasıl bir etkileşim olduğu da demokrasi açığı tartışmaları kapsamında incelenebilir. Bu bağlamda kriz sonrası dönemde AB üyesi ülkelerdeki hükümetler AB'nin düzgün bir şekilde işlemeye devam etmesine yönelik adımlar atmak ile kendi halkları tarafından kabul edilmesi ve desteklenmesi olası kararlar almak konusunda ikilem yaşamıştır (Kuhn ve Stoeckel, 2014: 626). Bu çerçevede, krizle mücadeleye yönelik önlemlerin kolaylıkla kabul edilmesini sağlamak adına AB üyesi ülkelerdeki yönetimler farklı yöntemlere başvurmuşlardır. Bunlardan ilki, kurtarma ve reform paketlerine karşı çıkan siyasi partilerin iktidar dışında tutulması ve bu sayede AB ile müzakerelerin daha kolay yürütülmesi ve en nihayetinde herhangi bir sorun yaşamadan parlamento onayının alınmasıdır. İkincisi ise, AB düzeyinde yapılan değişikliklerin referandum yapılmasını gerektiren antlaşma değişikliği yoluyla yapılmamasıdır. Ulusüstü yetki devri yoluyla kararların halklardan uzakta ve ulusal düzeyde baskı ile karşılaşmadan alınması sağlanmıştır (Schimmelfennig, 2014: 332). Aslında bu yöntemler de krizin demokrasi açığını derinleştirdiği yönünde bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Eurobarometer sonuçlarına göre AB halklarının yüzde 46'sı AB'nin demokratik bir sistem olduğunu düşünürken, yüzde 41'i bu görüşün aksini paylaşmaktadır (Eurobarometer, Bahar 2015). AB'yi demokratik olarak görenlerin sayısında önceki döneme göre gerçekleşen artışın gelecek dönemde de devam etmesi halinde, AB'ye yönelik demokrasi açığı eleştirilerinin en azından AB halkları düzeyinde gelecek dönemde önemli bir destekçi bulamayacağı ileri sürülebilir.

Avro Krizi, AB Kamuoyu ve Avrupa Şüpheliği

AB bütünleşmesinin başlarında bütünleşmeye dair tercihleri çok fazla sorgulanmayan AB halklarının görüşleri ve AB sistemindeki yerleri, 1990 sonrasının yetkileri artan ve bu nedenle de demokrasi ve meşruiyet kaygılarına sahip hale gelen AB'de giderek daha fazla önemsenir olmuştur (Daniele ve Geys, 2015: 650). Bu dönemde benimsenen AB antlaşmalarının kimi AB üyesi ülkelerde AB halklarının onayına sunulması ve antlaşmaların onaylanması sırasında yaşanan sıkıntılar neticesinde AB açısından, AB halklarının görüşlerine daha duyarlı davranmak bir zorunluluk haline gelmiştir. Ancak yine de yukarıda belirtildiği üzere, kriz sırasında kimi durumlarda halkların göz ardı edildiği durumlar söz konusu olmuştur.

AB, halen ekonomik krizin ortaya çıkardığı ve henüz çözüm üretilemeyen sorunlarla mücadele etmek üzere etkili kurumsal mekanizmalar geliştirmeye odaklanmış durumdadır. Bunu yaparken bir yandan da özellikle krizden olumsuz etkilenen ve kemer sıkma politikası uygulanan ülkelerin halklarından gelen tepkilerle karşı karşıya kalmaktadır (Legendjik, 2013: 49). Avro krizi ve sonrasında AB halklarının yaşadıkları yoksunluklar, birçok AB üyesi ülkede Avrupa şüpheliğinin artmasına neden olmuştur ve bu durum AB bütünleşmesinin daha ne kadar derinleşmesi gerektiğine dair soruları beraberinde getirmiştir (Jacobs, 2014: 15). Bunun doğal bir sonucu olarak, Avro krizi sonrası dönemde AB'nin kurumsal imajı ciddi anlamda yara almıştır. AB vatandaşlarının AB kurumlarına olan desteği ve güveni de bariz şekilde azalmıştır (Jacobs, 2014: 24). Dolayısıyla, AB bütünleşmesinin ileri noktalara taşınması ancak ve ancak kaybolan halk desteğinin yeniden kazanılması ile mümkün hale gelecektir (Habermas, 2012: 132).

Avro krizi sonrası dönemde zorlu yaşam koşullarına katlanmak ve eskiden sahip oldukları birtakım avantajlardan yoksun yaşamak zorunda kalan AB halkları, bu duruma neden olan bir günah keçisi bulma arayışına girmiştir. Krizden diğer AB üyesi ülkelere kıyasla daha çok etkilenen Yunanistan, İspanya, Portekiz gibi AB üyesi ülkelerde Avrupa şüpheliğini ifade etmek üzere çok sayıda AB karşıtı gösteri düzenlenmiştir. Bu gösterilerde, katılımcılar AB'den duydukları memnuniyetsizliği AB karşıtı sloganlar atarak

ve AB bayraklarını ateşe vererek ifade etmiştir (Majone, 2015: 1). Çünkü krizden etkilenen ülkelerden, verilen yardımlar karşılığında uymaları istenen bütçe kontrolü ya da kemer sıkma politikaları gibi koşullar, ilgili ülkelerde birçok vatandaşın yaşam koşullarının kötüleşmesini beraberinde getirmiş ve söz konusu ülke vatandaşlarının ülkelerindeki krizin daha derinleşeceği kaygısı yaşamalarına neden olmuştur (Schimmelfennig, 2014: 323) Örneğin, krizden en fazla etkilenen AB üyesi Yunanistan'da, Yunan halkı kriz öncesi dönemde AB üyesi ülkeler arasında en fazla bütünleşmeden yana olanlardan biriyken, kriz sonrası dönemde ülkelerinin AB üyeliğini en fazla sorgulayan halklardan biri haline gelmiştir (Clements vd., 2014: 248). AB halklarının desteğinin giderek daha önemsendiği bir AB'de, bu desteğin yoksunluğu AB bütünleşmesinin seyri açısından belirleyici olacaktır (Braun ve Tausendpfund, 2014: 243). Krizden çok fazla etkilenmeyen Almanya ve Avusturya gibi AB üyesi ülkelerde özellikle krizden çok fazla etkilenen AB üyesi ülkeleri kurtarmak üzere yapılan fedakârlıklardan kaynaklanan bir Avrupa şüpheciliği gözlenmiştir (Lemke, 2014: 22).

Üye ülkelerdeki iktidarların kendilerini korumak adına AB'yi suçlu gösterme yönündeki eğilimleri sonucunda AB, süreçte AB halklarının sıklıkla suçladıkları bir kurum haline gelmiş ve Avrupa şüpheciliği artmıştır. Bu ortamda AB bütünleşmesinin ortadan kalkması ihtimalini güçlendirecek olan Avro'dan vazgeçilmesi ihtimali bile gündeme gelmiş ve ciddi olarak tartışılmıştır (Tsoulakis, 2014: 18-19). Bilindiği üzere AB, bütünleşmenin en başından itibaren Avrupa halkları tarafından, refahlarına yaptığı katkı ölçüsünde meşru görülmüştür. Dolayısıyla refah sağlamak konusunda sıkıntılı bir dönemden geçen bir AB'nin, AB halkları tarafından sorgulanması şaşırtıcı olmamıştır.

Avrupa şüpheciliğinin AB halkları arasında en yaygın gözlemlendiği gruplardan biri de gençler olmuştur. Avrupa'da kriz sonrası dönemde genç işsizliği hızla artarak tarihi seviyelere ulaşmıştır. Bunun neticesinde birçok genç geleceklere hakkında umutsuzluğa kapılmıştır (Daniele ve Geys, 2015: 668). Ayrıca, kriz nedeniyle İngiltere gibi AB bütünleşmesinin şüpheci üyeleri için, bütünleşmeye yönelik eleştirilerini rahatlıkla ifade edebilecekleri bir ortam oluşmuştur. İngiltere, AB içinde ortaya çıkan olumsuz atmosferi, AB'ye verilen yetkilerin ulusal makamlara iade edilmesiyle yeni bir AB sisteminin oluşması yönündeki taleplerini gerçekleştirmek üzere bir fırsat olarak görmüştür (Habermas, 2014: 88).

2014 yılında gerçekleşen Avrupa Parlamentosu seçimleri öncesinde gerçekleşen tartışmalarda Avrupa şüphecileri kendilerini ifade etme fırsatı bulmuştur. Seçim sonuçları, Avrupa Parlamentosu içinde önceki dönemlerde marjinal bir konuma sahip Avrupa şüphecilerinin Avrupa'da daha geniş bir

tabana sahip olma konusunda başarılı olduklarını göstermiştir. Her ne kadar Avrupa şüpheciliği konusunda aşırı bir tutuma sahip kesimler Avrupa Parlamentosu'nda eskiye göre daha fazla temsil edilir hale gelmiş olsa da, onlara kıyasla daha yumuşak bir Avrupa şüpheciliği eğilimi olan Avrupa Muhafazakârları ve Reformcuları Grubu oylarını arttırarak Avrupa Parlamentosu içindeki en güçlü üçüncü siyasi grup olmayı başarmıştır (Bulmer ve Joseph, 2015: 15).

Mevcut durumda Eurobarometer sonuçlarına göre, AB halklarının yüzde 40'ı AB'ye güven duymaktayken; yüzde 46'sı güven duymamaktadır. Güven düzeyinin kriz sonrası dönemde yüzde 30 seviyelerine kadar düşmüş olduğundan hareketle, bu son rakamlar AB'ye duyulan güvende bir toparlanma olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte, AB halklarının çoğunluğu AB'deki ekonomik koşulları olumsuz olarak tanımlamaya devam etmektedir. Yüzde 51'lik mevcut memnuniyetsizlik düzeyi, 2007 sonrası dönemin en düşük seviyesidir. Ekonomik koşullara ilişkin bu olumsuz tabloya karşın, AB halklarının yüzde 57'lik bir çoğunluğu halen Avro'ya güvenmektedir (Eurobarometer, Bahar 2015). Ek olarak, AB halklarının yaklaşık yüzde 75'lik bir çoğunluğu AB üyeliğinin ülkeleri için faydalı olduğuna inanmakta olduklarını ifade etmekle birlikte, bundan sonraki dönemlerde ulusal düzeyden AB düzeyine verilecek yetkiler konusunda daha temkinli bir tutum sergilenmesi gerektiğine inanmaktadır. AB halklarının yalnızca yaklaşık yüzde 18'lik bir kısmı AB'ye daha fazla yetki devrinde bulunulmasına rıza göstermektedir (ISSP Ulusal Kimlik Araştırması III, 2013).

Daha önce de ifade edildiği üzere, üye devletlerdeki iktidarlar, ulusal düzeyde var olan sorunlar kendi hatalarından kaynaklansa bile, seçim kaygıları nedeniyle tarihsel olarak ulusal düzeydeki problemlerin kaynağını AB olarak göstermek eğilimindedir. Kriz sonrası dönemde de krizle mücadeleye yönelik kararların kapalı kapılar ardında ve şeffaflıktan uzak bir şekilde alınması, iktidarların ülke ekonomilerinde yaşanan aksaklıklarla ilgili AB kurumlarını suçlamaları için uygun bir ortam yaratmıştır (Lemke, 2014: 23). Buna karşın, Avro krizinin ortaya çıkardığı zorluklara rağmen AB üyesi ülkelerin, Avro'yu koruma güdüsüyle hareket etmeleri yukarıda da belirtildiği üzere Avro'ya ilişkin AB sistemi içindeki desteğin halen korunmakta olduğunun göstergelerinden biridir (Hobolt ve Wratil, 2015: 251). Her ne kadar AB vatandaşları kriz sonrası dönemde kurtarma paketleri ve kemer sıkma politikaları izleyen iktidar ve buna destekçi görünen siyasi partileri cezalandırmak üzere seçimleri bir fırsat olarak kullanmış olsa da, AB genelinde Avro'nun terk edilmesine ilişkin genel bir hava hâkim olmamıştır (Schimmelfennig, 2014: 332). Yine aynı doğrultuda, AB üyesi devletler, başlangıçta kriz sonrasında benimseyecekleri ortak tutum konusunda

uzlaşmaya varmakta zorluk yaşasalar da, en nihayetinde atılan adımlarla Avrupa içinde ve dışında AB bütünleşmesi hakkında şüpheli olanlara AB'yi korumak adına güçlü bir güdüleri olduğunu göstermişlerdir (Tsoulakis, 2014: 38).

Avro Krizi: AB'nin Geleceği, AB Genişlemeleri ve Türkiye

Avro Krizi Sonrası Dönemde AB'nin Geleceği

2000'li yıllarda birbiri ardına yaşanan siyasi ve ekonomik krizler, AB bütünleşmesini derinden sarsarak bütünleşmenin sorgulanmasına neden olmuştur. Lizbon Antlaşması'nın zor da olsa 2007 yılında imzalanmasının ardından AB'ye ilişkin direnç henüz tam olarak aşılamamışken, ABD kaynaklı küresel finans krizinin Avro krizi haline dönüşmesiyle birlikte AB bütünleşmesine ve bütünleşmenin geleceğine ilişkin şüphelerde yeni ve kuvvetli bir artış olmuştur (McCormick, 2011: 73). Başka bir ifadeyle, Doğu genişlemesi ve Lizbon Antlaşması'nın imzalanmasının ardından AB'de ortaya çıkan iyimserlik ortamı ne yazık ki uzun ömürlü olmamıştır. Avro krizi AB tarihindeki en büyük krizlerden biri haline gelmiş ve Roma Antlaşması ile kurulan sistemin sınırlarına ulaştığı iddiaları yaygınlık kazanmıştır. Bu doğrultuda daha gerçekçi, daha az iddialı ve açıkça ortaya konulan yeni hedeflerin benimsenmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır (Majone, 2015: 14). Kriz ortamında AB bütünleşmesinin daha esnek bir hal alması, İngiltere'nin AB üyeliğinden çıkması ve alternatif üyelik türlerinin geliştirilmesi gibi hususlar daha çok tartışılır hale gelmiştir (Karakas, 2013: 1071).

2011 yılına gelindiğinde dünyanın en güçlü ikinci para birimi konumundaki Avro'nun krizine halen bir çözüm bulunamamış olması ve Avro alanında yer alan ülkelerin çözüm konusunda birbiriyle uzlaşmaya varmakta zorlanması Avro ve AB'nin ortadan kalkmasının muhtemel bir senaryo olarak algılanmasına neden olmuştur (Lefkofridi ve Schmitter, 2014: 1). Her ne kadar gündeme gelse de, AB'nin dağılması esasında makul bir ihtimal olarak tartışılmamıştır. Çünkü AB üyesi ülkeler hem geçmiş dönemde bütünleşmenin kazandırdıklarını hesaba katarak, hem de AB'nin ortadan kalması halinde yüzleşmek zorunda kalacakları ekonomik, sosyal ve siyasi maliyetleri dikkate alarak bu sonucu ortaya çıkaracak eylemlerde bulunmaktan kaçınmışlardır (Palmer, 2011: 8).

Avro krizi ile yaşanan tüm zorluklara rağmen AB üyesi ülkeler Avro bölgesinin ve AB'nin bütünlüğü korumakta başarılı olmuştur. Avro krizi sonrasında Avrupa'ya hâkim olan olumsuz hava dağılmış, alınan önlemlerin etkisinin hissedilmesiyle birlikte, 2012 yılının ortalarından itibaren Avrupa'da

yaşanacak büyük bir mali çöküşün ardından Avro bölgesinin dağılacağına ilişkin olumsuz senaryolar giderek daha az gerçekçi bir hal almaya başlamıştır. Herkesin hem fikir olduğu konulardan birisi, Avro krizinin en kötü zamanlarının sona erdiği'dir. Hiç şüphesiz bu krizin etkilerinin tam anlamıyla ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Nitekim Avro bölgesi ülkeleri halen düşük büyüme oranları, zayıf bankacılık sistemleri ve ağır borç yükü gibi sorunlarla mücadele etmeye devam etmektedir (Eichengreen, 2015: 415). AB üyesi ülkelerdeki iktidarların krizle mücadelede gerekli reformları yapma konusundaki tutuklukları da AB ekonomilerinin halen kırılgan bir yapıda olmasını beraberinde getirmektedir (Eichengreen, 2015: 415-416).

Avro krizi karşısında Avro alanındaki AB üyesi ülkelerin, krizden kurtulmak için daha fazla bütünleşmeyi tercih etmelerinin ardından; Avro alanında yer alan ve kendi ulusal paralarını kullanmaya devam eden üye ülkeler arasındaki fark ve tartışma giderek artmıştır. Bu kapsamda halen gelecek perspektifini tam olarak tanımlayamamış olan AB, farklı hızda bütünleşme modelini benimserse Türkiye ve diğer aday ülkelerin AB üyesi haline gelmesi daha kolay bir hale gelebilir (Legendjik, 2013: 47). Ek olarak, Avro'nun ortaya çıkışının arkasında Almanya'yı Avrupalı olarak tutma güdüsü yer alırken, Avro krizi Almanya'nın lider konumda olduğu bir Avrupa'yı ortaya çıkarmıştır (Fabbrini, 2013: 12). Bundan sonraki süreçte AB'nin geleceğine ilişkin konularda lider konumdaki Almanya'nın tercihleri de belirleyici bir rol oynayacaktır.

Kuruluşundan itibaren 2000'li yıllara kadar, dönemsel olarak değişen hızlarda devam eden Avrupa bütünleşmesini daha ileri noktalara taşıma hedefi, yeni milenyumla birlikte yerini aşılması şu an itibariyle bile halen güç görünen bir belirsizliğe bırakmıştır (Harlow, 2002: 168). AB, varoluş amacını yitirmiş ve nereye doğru sürüklendiği belli olmayan bir gemi gibi yolculuğuna devam etmektedir. Avro krizi de bu belirsizlik ortamının daha kötüleşmesine neden olmuştur. Başka bir deyişle Avrupa bütünleşmesinin kuruluş misyonu olan Avrupa kıtasında barış ve güvenliğin hakim kılınması gerçekleşmiş; buna karşın AB, henüz onu 21. yüzyılda bir arada tutacak yeni bir misyon tanımlaması yapamamıştır (Cramme, 2011: 31). Bu nedenle AB'nin, Avrupa'da siyasi ve ekonomik iklimin değişmesine imkân verecek ve Avrupalıları ortak bir geleceğe inandıracak yeni ve büyük bir uzlaşmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Aksi halde AB'nin eski güzel günlerine geri dönmesi pek muhtemel görünmemektedir (Tsoulakis, 2014: 65-66).

Avro Krizi ve AB Genişlemesi

Genişleme yorgunluğu (*enlargement fatigue*) en basit haliyle AB'nin yeni üye kabul etme konusundaki isteksizliği olarak tanımlanabilir. Her ne

kadar 2004-2007 genişlemeleri sonrasında sıklıkla anılır hale gelse de, Birlik ilk genişlemelerden beri yeni üyelerin alınması konusunda bazı çekinceler ileri sürmüştür. Nitekim 1960'lı yıllarda İngiltere'nin üyeliğini istemeyen Fransa'nın iki kere veto kullanması bu isteksizliğin ilk örneğidir. Ancak özellikle 2004-2007 genişlemelerinin ardından, yeni üyelerle üyelik sonrası dönemde yaşanan sıkıntılar, Maastricht Antlaşması'nın onay süreci ile başlayan ve Anayasal Antlaşma'nın reddi ile belirginleşen Birliğin AB vatandaşları nezdindeki meşruiyeti gibi konular ve yeni genişlemelerin zorunlu kılacağı AB sistemindeki kurumsal reform konuları son dönemde genişleme yorgunluğunun AB'de daha da hissedilir hale gelmesine neden olmuştur (Szolucha, 2010: 1-2). Avro krizi sonrası ortaya çıkan karamsarlık, özellikle krizden daha fazla etkilenen ülkelerin AB kaynaklarını yeni üye devletlerle paylaşma isteklerini ortadan kaldırarak, AB'de mevcut olan genişleme yorgunluğunun daha derin bir sorun haline gelmesine katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla AB genişlemesi son dönemde AB üyesi ülkelerin uzlaşmakta zorluk yaşadıkları bir konu haline gelmiştir.

Tüm bu gelişmelerin sonucunda, Avro krizi ve krizle mücadele, uzun bir süre AB gündemini meşgul etmiş ve diğer konular AB gündeminin dışına itilmiştir. Kriz sonrası dönemde dönüşen AB'nin, genişleme politikası da dâhil olmak üzere dış aktörlerle ilişkileri de farklılaşmıştır (Bechev, 2012: 2). Nitekim genişleme strateji belgelerinde ekonomik kriz, 2009-2010 yıllarından itibaren genişleme sürecini etkileyen bir faktör olarak belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2009: 3-4). Avro krizi sonrası dönemde AB içinde hâlihazırda var olan genişleme isteksizliği giderek daha belirginleşmiştir. Bu koşullar altında genişlemeye dair konular gündeme geldiğinde riskler ve olası maliyetlere dayalı bir söylemin, kazançlar ve fırsatlara dayalı bir söylemin yerine sıklıkla tercih edilir hale gelmesi söz konusu olmuştur.

AB üyesi ülkelerin halklarının genişlemeye ilişkin algıları da AB'deki genişleme isteksizliğini doğrular niteliktedir. AB halklarının yüzde 49'u yeni bir genişlemeye karşı iken, sadece yüzde 30'u yeni bir genişlemeyi desteklemektedir. Aralarında çok fazla fark olmasa da, Avro alanı dışındaki ülkelerin halklarının genişlemeyi Avro kullanan ülkelerin halklarına göre daha fazla desteklediği görülmektedir (Eurobarometer, Bahar 2015). Avro alanı ülkeleri, AB üyesi ülkelere kıyasla daha az gelişmiş ülkelerin üyeliğiyle sonuçlanacak gelecek genişlemelerin AB'ye yeni mali yükler getirerek, Birliği, en büyük olasılıkla da ekonomik ve parasal birliği güçsüzleştireceğini düşünerek, AB'nin genişlemek yerine kazanımları muhafaza etmek adına daha fazla bütünleşmesinin gerekli olduğuna inanmaktadır (Hobolt, 2014: 668). Buna karşın, Avro krizinin de ortaya çıkmasında paya sahip olan mevcut tarihsel ortam, herhangi bir üye devletin ya da AB kurumunun genişlemeyi

destekleyen ve diğer aktörleri ikna etmek üzere çaba sarf eden bir aktör olarak davranmasına imkân tanımamaktadır. Kriz sonrası dönemde Yunanistan'ın AB içinde suçlu ilan edilmesi ve kendini kurtarma motivasyonu ile hareket etmesi, önceki dönemlerde olduğu gibi AB içinde Batı Balkan genişlemesinin savunucusu olarak davranmasını engellemiştir (O'Brennan, 2013: 41).

Mevcut durumda, genişleme gündemini oluşturan Batı Balkan ülkelerinin süregelen siyasi ve ekonomik sorunlarına rağmen, Türkiye ile ilgili kaygıların ön planda olduğu görülmektedir. Bu kaygıların temelinde Türkiye'nin büyük nüfusu ve göç potansiyeli, AB bütçesine yaptığı katkıya oranla AB bütçesinden önemli bir pay alacak olması ve AB kurumlarında geniş bir temsile sahip olacak olması yer almaktadır.

Batı Balkan ülkeleri hâlihazırda AB ekonomisiyle yüksek düzeyde bütünleşmiştir. Bu ülkelerin ticaretlerinin üçte ikisi AB üyesi ülkelerdir. AB üyeleri arasında Almanya, İtalya, Avusturya, Yunanistan ve Hırvatistan bölge ile ticari ilişkilerde ön sıradadır. Gerek doğrudan yabancı yatırımlar, gerekse bölge ülkeleri vatandaşlarının yurtdışında çalışarak ülkelere gönderdikleri paraların kaynağına bakıldığında, AB üyesi ülkelerin ön planda olduğu görülmektedir. Batı Balkanlar'da, AB üyesi ülkelere ait bankaların hâkimiyeti vardır ve bölge ülkelerinin para birimleri çoğunlukla Avro'ya endekslidir. Kosova hariç⁴ tüm Batı Balkan ülkelerinin vatandaşları Schengen Alanına vizesiz seyahat etmektedir (Bechev, 2012: 4). AB ve Batı Balkan ülkelerinin ekonomileri arasındaki bu yüksek bağımlılık, bu ülkelerin Avro krizinden etkilenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Avro krizi sonrası dönemde Batı Balkan ülkelerinin para birimleri değer kaybına uğramış, milli gelirden düşüşler yaşanmış, yeni yatırımlar gerekli finansmana erişim konusunda sorunlar yaşamış ve bu ülkeler daha ağır koşullarla dış borç elde edebilmiştir (Selimi, 2012: 110). Başka bir deyişle, Avro krizi Batı Balkan ülkelerinin AB üyelik kriterlerini özellikle de ekonomi ile ilgili olanları karşılama kapasitelerini olumsuz etkilemiştir. Buna karşılık yine de üye olmaları halinde bu ülkelerin görece olarak küçük olan ekonomilerinin AB'ye büyük bir yük getirmeyeceği düşünülebilir.

Kriz sonrası dönemde Hırvatistan'ın AB üyesi haline gelmeyi başarması, Karadağ'ın müzakere sürecinde yeni fasıllar açması, Sırbistan'ın aday ülke ilan edilerek müzakere sürecine başlaması ve Arnavutluk'un aday ülke ilan edilmesi gibi örnekler, krize rağmen AB genişlemesinin Batı Balkanlar özelinde devam ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Vachudova'ya göre AB genişlemesi krizin etkilerine rağmen, üye devletlerinin çıkarları

⁴ 4 Mayıs 2016 tarihi itibarıyla Avrupa Komisyonu Kosova için vize serbestisi sağlanması yönünde tavsiyede bulunmuştur.

doğrultusunda devam etmektedir ve özellikle Batı Balkanlar genişlemesi AB ülkelerinin uzun dönemli ekonomik ve özellikle jeopolitik çıkarlarını yansıtmaktadır. AB'nin genişleme yoluyla demokratikleştirme etkisi devam etmektedir (Vachudova, 2014). Ancak aşağıda belirtildiği üzere bu süreç sorunsuz bir şekilde işlememekte ve krizin etkisi, mevcut genişleme gündemini oluşturan ülkelerin zorlayıcı özellikleri ile birleşerek genişleme sürecinin eski hızı ile sürmesine izin vermemektedir.

Nitekim, kimi görüşlere göre, Avro krizinin ardından aday ülkeler, giderek ağırlaşan ve belirsizleşen AB üyelik kriterleri ve AB'nin önceki dönemlerde vermiş olduğu taahhütleri yerine getirmekteki isteksizliği gibi faktörlerden hareketle genişleme politikasının geleceğine ve kendilerinin AB üyesi haline gelip gelemeyeceklerine ilişkin şüpheye düşmüştür (Bkz: Dimitrova vd., 2015: 18). AB'nin yeni bir genişlemeye uzak olduğunu hissettirmesinin ardından katılım ülkeleri de belirsiz bir AB üyeliğini elde etmek üzere reform yapma istekliliklerini kaybetmiştir (Butković ve Samardžija, 2014: 100). Ayrıca kimi görüşlere göre Avro krizi ile kendi iç problemlerine odaklanan AB'nin katılım ülkelerini dönüştürme gücü ya da katılım ülkeleri üzerinde sahip olduğu yumuşak gücü önemli derecede aşmıştır (Bkz: Victor, 2012: 7). Buna karşın, yine de Avro krizine rağmen Türkiye ve Batı Balkan ülkeleri AB'ye katılım sürecini devam ettirmektedir. Yaşadığı zorluklar ve uzun zamandır üye olan İrlanda, Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerin içine düştükleri durum nedeniyle AB üyeliğinin cazibesi, AB üyesi olmak üzere çaba sarf eden ülkeler açısından azalsa da sürmektedir (O'Brennan, 2013: 43).

Kriz sonrası dönemde aday ülkelerdeki halklar da AB üyeliğini daha az destekler hale gelmiştir. Ancak yine de 2015 yılı itibariyle bu destekte toparlanma olduğu açık bir şekilde gözlenmektedir. Aday ülkelerin halklarının AB üyeliğini destekleme oranı ortalama olarak yüzde 63'tür. AB üyeliğine destek yüzde 77 ile en yüksek Arnavutluk'tayken; bu oran yüzde 33 ile Türkiye'de en düşük düzeydedir (Eurobarometer, Bahar 2015). Bu da Batı Balkan ülkelerine kıyasla Türkiye AB üyeliğine olan inancı daha fazla kaybetmiş olduğunu göstermektedir. AB ile 1959 yılından beri ilişki halinde olan Türkiye açısından AB'nin güvenilirliği oldukça azalmış durumdadır (Victor, 2012: 7-8). Diğer taraftan aday ülke halklarının büyük bir çoğunluğu AB üyeliğinin ülkeleri açısından faydalı olacağına inanmaktadır. Aday ülkelerde AB üyeliğini faydalı bulanların oranı yüzde 67'dir. Bu konuda ilgi çeken durum ise, AB üyeliğine halkın desteğinin diğer aday ülkelere bariz bir şekilde düşük olduğu Türkiye'de, halkın AB üyeliğinin faydalarına ilişkin görüşünün diğer aday ülkelerle benzerlik göstermesidir. Türkiye halkının yüzde 55'i de AB üyeliğinin ülkelere fayda sağlayacağına inanmaktadır (Eurobarometer, Bahar 2015).

Kriz ve sonrasında alınan tedbirler ile AB ekonomik yönetim yapısının değişmesi ve Avrupa düzeyinde kurumlar kurulması bütünleşme düzeyinin arttığı şeklinde yorumlanabilir. Özellikle Komisyon ve Avrupa Merkez Bankası gibi ulusüstü nitelikte kurumların bu yönetim yapısında edindiği roller bu durumu doğrular nitelikte kabul edilebilir. Ancak ilk bölümde incelendiği üzere, Birlik düzeyinde kurumların kuruluşu da, yine üye devletlerin hâkim olduğu karar alma yapıları ile gerçekleşmiştir ve uygulanan politikalarda özellikle Almanya'nın hâkim olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, AB düzeyinde kurumlar ancak üye devletlerin izin verdiği ölçüde hâkimiyet kazanabilmiştir. Kriz ile belirginleşen bu durumun, genişleme açısından da sonuçları olacaktır. Kriz AB'nin derinleşmesini beraberinde getirirken, AB tarihinde her zaman eşzamanlı gerçekleşmiş olan genişlemenin de devam edeceği ve mevcut genişleme gündemini tamamlayacağı açıktır. Ancak genişlemenin hızı ve koşullarının, krizin gidişatı konusunda temel belirleyici olan üye devletlerin tercihleri⁵ yönünde olacağı yönünde bir çıkarım yanlış olmayacaktır.

Ayrıca bazı genişleme strateji belgelerinde ortaya konan hususların, genişleme politikasını krizle bağlantılı olarak etkilediğini öne sürmek mümkündür. 2006 yılı genişleme strateji belgesinde ifade edilen ilkelerden koşulluluk, iletişim ve taahhütler (*conditionality, communication, commitments*) AB'nin bundan sonraki genişleme stratejilerinin temelleri haline gelmiştir. Sırasıyla üyeliğin, koşulların aday ülkeler tarafından yerine getirilmesine bağlı olacağını ifade eden koşulluluk ilkesi, genişlemede vatandaşların desteğini kazanma anlamını da içeren iletişim ve AB'nin genişleme politikasındaki yükümlülüklerinin çerçevesini çizen taahhütler ilkeleri yanında, aynı strateji belgesinde "AB'nin yeni üyeleri entegre etme kapasitesi" olarak ifade edilen kavram kapsamında, AB'nin derinleşmesini sürdürürken yeni üyeleri kabul edebilme koşullarına işaret edilmekte ve adayların koşulları yerine getirmesinin entegrasyon kapasitesinin sağlanması için gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2006: 5-15) Adı geçen "entegrasyon kapasitesi" çerçevesinde ekonomik kriz, genişleme politikasını etkileyen önemli bir unsur olarak yorumlandığında, krizin Birliğin yeni üyeleri entegre etme kapasitesini olumsuz etkileyeceği söylenebilir (Yazgan, 2014: 30). Bu durumda mevcut genişleme gündemini oluşturan Batı Balkan ülkeleri yanında Türkiye'nin de, devam eden ancak yavaşlayan genişleme süreci, kriz nedeniyle artan sıkı denetimli koşullar, Avrupa kamuoyundaki genişleme karşıtlığı ve üye ülkelerin süreç üzerindeki artan denetiminden doğrudan etkileneceğini belirtmek gerekir.

⁵ Krizden bağımsız olarak genişleme politikasında AB üye ülkelerinin etkisini ortaya koyan çalışmalar için bkz: Grabbe 2014: 52 ve Hillion,2010.

Özet olarak, Avro krizi AB içinde hâlihazırda var olan genişleme isteksizliğinin daha da artmasına neden olmuştur. Avro krizinin etkisinde geçen senelerin ardından Avrupa; ekonomik ve siyasi olarak kriz öncesi döneme göre daha güçsüz, içe dönük, bölünmüş ve krizle mücadele etmek üzere kısmen reform geçirmiş durumdadır (Tsoulakis, 2014: 59). 2008 yılı sonrası dönemde AB gündemini fazlasıyla meşgul olan Avro krizi nedeniyle genişleme konusunu nadiren dillendirilir hale gelmiştir (Phinnemore, 2014: 23). Krizle birlikte AB’de önceden beri var olan genişleme karşıtı eğilimler giderek marjinal eğilimler olmaktan uzaklaşarak ana eğilimler haline almıştır. Başka bir deyişle, Avro krizi Avrupa’da yalnızca ekonomik ve sosyal zorlukların yaşanmasına neden olmamış, aynı zamanda AB genişlemesinin başarısına ilişkin Avrupa’da var olan hâkim algının etkisini kaybetmesine neden olmuştur (O’Brennan, 2014: 231). Ayrıca, çalışmanın ikinci bölümünde ortaya konduğu üzere, krizin tetiklediği demokrasi açığı tartışmaları ve Avrupa şüpheciliği Avrupa halklarının genişleme konusunda daha hassas davranmasına sebep olmuştur.

Sonuç

Avro krizi AB tarihinin en büyük krizlerinden biridir ve AB bütünleşmesinin geçmiş dönemlerdeki krizlerinden farklı olarak yirmi sekiz üyeli ve birçok politika alanında bütünleşmeyi başarmış bir AB’de çok daha farklı hissedilmiştir. Avro krizi, 2008 sonrası dönemde AB bütünleşmesinin sadece ekonomik boyutunu etkilemekle kalmamış; AB içinde gelecek tartışmalarının ve demokrasi açığı konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkması yanında, Avrupa şüpheciliğinin kamuoyu ve siyasi düzeyde önemli derecede görünürlük kazanması gibi siyasi sonuçlar doğurmuştur.

Krizin AB’nin önemli bir dış politika aracı olan ve aday ülkeleri dönüştürücü etkisi ile başarılı bir politikası olarak nitelenen genişleme politikasına etkileri, adı geçen siyasi sonuçlar ile birlikte çalışmada incelenen temel konudur. Bu çerçevede, krizin AB’nin geleceğine ilişkin tartışmaları tetiklemesi ve netice itibarıyla AB düzeyinde oluşturulan kurumlar ile Avro’nun korunması yönünde alınan ortak kararın, genişleme politikasına da yansıdığını belirtmek gerekir. Zira AB tarihinde hep eşzamanlı olarak sürdürülen derinleşme ve genişleme süreçleri, kriz sırasında da süreci yavaşlatan unsurlara rağmen devam etmiştir. Bu kapsamda, genişleme sürecini yavaşlatan unsurlar; AB’nin krizi yönetmeye ve dolayısıyla AB içi sorunlara yoğunlaşması, kriz nedeniyle dikkatlerin yöneltildiği ekonomik sorunlar ve bu bağlamda Avrupa şüphecilerinin seslerini daha fazla duyurabilmeleri nedeniyle, genişleme karşıtı kamuoyunun ön plana çıkması gibi hususlardır. Krizin demokrasi açığına yönelik tartışmaları tetiklemesi, AB’nin kamuoyunu ve özellikle genişleme karşıtı kamuoyunu göz ardı

edememesi sonucunu doğuracaktır. Tüm bunlara ek olarak, krizin AB bütünleşmesini derinleştirirken, söz konusu sürecin esas itibariyle üye devletlerin girişimi ile sürdürülmesi, genişleme sürecinin de üye devletlerin tercihleri yönünde sürdürüleceğini ortaya koymaktadır. Tüm bu hususlar göz önüne alındığında, mevcut genişleme gündemini oluşturan Batı Balkan ülkeleri ve Türkiye'nin, AB'nin kriz sonucu alınan tedbirlerle oluşturulan yeni ekonomik yönetim yapısı ve bu ortamın siyasi sonuçlarından doğrudan etkilendiğini söylemek mümkündür. AB krizden sonra üyelik için kabul edeceği ülkeleri, hâlihazırda uyguladığı koşulluk ilkesini genişleterek, yeni yönetim yapısının gerektirdiği ekonomik ve siyasi kriterlere göre kabul edecektir. Kriz, Türkiye'nin de içinde bulunduğu mevcut genişleme gündemindeki ülkeler bakımından koşulları çeşitlendirerek, Birliğin yeni üyeleri entegrasyon kapasitesinin sınırlarını belirleyecektir.

Kaynakça

- Akçay, Ü. ve Güngen, A.R. (2016) *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş, Küresel Kapitalizmin Geleceği* 2. Baskı, (Ankara: NotaBene Yayınları).
- Avrupa Komisyonu, (2006) 'Enlargement Strategy and Main Challenges 2006-2007, Including annexed special report on the EU's capacity to integrate new members'. Communication from the Commission to the European Parliament and to the Council, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/nov/com_649_strategy_paper_en.pdf, Erişim tarihi: 5.5.2016)
- Avrupa Komisyonu, (2009) 'Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010'. Communication from the Commission to the European Parliament and to the Council, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/strategy_paper_2009_en.pdf, Erişim tarihi: 5.5.2016).
- Avrupa Komisyonu, 'Banking Union'. (http://ec.europa.eu/finance/general-policy/banking-union/index_en.htm, Erişim tarihi: 7.5.2016).
- Avrupa Komisyonu, 'Responding to the Financial Crisis'. 'Responding to the Debt Crisis'. (http://ec.europa.eu/economy_finance/explained/the_financial_and_economic_crisis/responding_to_the_financial_crisis/index_en.htm. http://ec.europa.eu/economy_finance/explained/the_financial_and_economic_crisis/responding_to_the_debt_crisis/index_en.htm. Erişim tarihi: 7.5.2016).
- Bauer, M. W. ve Becker, S. (2014) 'The Unexpected Winner of the Crisis: The European Commission's Strengthened Role in Economic Governance'. *Journal of European Integration*, Cilt. 36, No. 3, s. 195-211.
- Bechev, D. (2012) 'The Periphery of the Periphery: The Western Balkans and Euro Crisis'. *European Council on Foreign Relations Policy Brief*.
- Braun, D. ve Tausendpfund, M. (2014) 'The Impact of the Euro Crisis on Citizens' Support for the European Union'. *Journal of European Integration*, Cilt. 36, No. 3, s. 231-245.

- Bulmer, S. ve Joseph, J. (2015) 'European Integration in Crisis? of Supranational Integration, Hegemonic Projects and Domestic Politics'. *European Journal of International Relations*, s. 1-24.
- Butković, H. ve Samardžija, V. (2014) 'Challenges of Continued EU Enlargement to the Western Balkans- Croatia's Experience'. *Poznań University of Economics Review*, Cilt. 14, No. 4, s. 91-108.
- Chopin, T. (2011) 'Europe and the Crisis: What are the Possible Outcomes? Collapse, Status Quo or the Continuation of Integration'. *Robert Schuman Foundation European Issues Policy Paper*, No 219.
- Clements, B., Nanou K. ve Verney, S. (2014) 'We No Longer Love You, But We Don't Want to Leave You: The Eurozone Crisis and Popular Euroskepticism in Greece'. *Journal of European Integration*, Cilt. 36, No. 3, s. 247-265.
- Cramme, O. (2011) 'In Search for Leadership', Tsoukalis, L. ve Emmanouilidis, J.A. (der.) *The Delphic Oracle on Europe: Is There a Future for the European Union?* (Oxford: Oxford University Press), s. 30-49.
- Daniele, G. ve Geys B., (2015) 'Public Support for European Fiscal Integration in Times of Crisis'. *Journal of European Public Policy*, Cilt. 22, No. 5, s. 650-670.
- Dimitrova, A., Kortenska, E. ve Steunenberg, B. (2015) 'Comparing Discourses about Past and Future EU Enlargements: Core Arguments and Cleavages'. (<http://www.eui.eu/SeminarsAndEvents/Events/2015/May/ComparingdiscoursesaboutpastandfutureEUenlargementsCoreargumentsandcleavages.aspx>, Erişim tarihi: 21.3.2016).
- Eichengreen, B. (2015) 'How the Euro Crisis Ends: Not With a Bang But With a Whimper'. *Journal of Policy Modeling*, Cilt. 37, No. 3, s. 415-422.
- Eurobarometer, Bahar 2015. (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb83/eb83_publ_fr.pdf, Erişim tarihi: 26.4.2016).
- Fabbrini, S. (2014) 'The Euro-Crisis and the Constitutional Disorder of the European Union'. *Luiss Guido Carli Working Paper*, No: 2, 2014.
- Grabbe, H. (2014) 'Six Lessons of Enlargement Ten Years On: The EU's Transformative Power in Retrospect and Prospect'. *Journal of Common Market Studies (JCMS)*, Cilt. 52, Annual Review, s.40-56.
- Habermas, J. (2012) *The Crisis of the European Union: A Response* (Cambridge: Polity Press.)
- . (2014) 'In Favour of A Strong Europe- What Does This Mean?'. *Juncture*, Cilt. 21, No. 1, s. 82-88.
- Harlow, C. (2002) *Accountability in the European Union* (Oxford: Oxford University Press.)
- Hillion, C. (2010) 'The Creeping Nationalisation of the EU Enlargement Policy'. *Swedish Institute for European Policy Studies (SIEPS)*, No.6, s.1-49.
- Hobolt, S.B. (2014) 'Ever Closer or Ever Wider? Public Attitudes towards Further Enlargement and Integration in the European Union'. *Journal of European Public Policy*, Cilt. 21, No. 5, s. 664-680.
- Hobolt, S.B. ve Wratil, C. (2015) 'Public Opinion and the Crisis: The Dynamics of Support for the Euro'. *Journal of European Public Policy*, Cilt. 22, No. 2, s. 238-256

- Hodson, D. (2015) 'Policy-Making under Economic and Monetary Union, Crisis, Change, and Continuity'. Wallace, H., Pollack, M. A., Young, A. R. (der.) *Policy Making in the European Union* 7. Baskı, (Oxford: Oxford University Press), s. 167-195.
- Hodson, D. ve Putter, U. (2013) 'The European Union and the Economic Crisis'. Cini, M., Perez N.ve Borragán, S. (der.), *European Union Politics* 4. Baskı, (Oxford: Oxford University Press), s. 367-379.
- Ioannou, D., Leblond, P. ve Niewmann, A. (2015) 'European Integration and the Crisis: Practice and Theory'. *Journal of European Public Policy*, Cilt. 22, No. 2, 2015, s. 155-176.
- ISSP 2013 Ulusal Kimlik III Araştırması. (<http://www.gesis.org/issp/modules/issp-modules-by-topic/national-identity/2013/>, Erişim tarihi: 22.4.2016).
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), 'Kronoloji', (<http://esozluk.ikv.org.tr/?id=3>, Erişim tarihi: 06.5.2016).
- Jacobs, F. (2014) 'European Parliament Elections in Times of Crisis'. *Intereconomics Forum*. (<https://www.ceps.eu/system/files/article/2014/02/Forum.pdf>, Erişim tarihi: 12.5.2016).
- Karakas, C. (2013) 'EU-Turkey: Integration without Full Membership or Membership without Full Integration? A Conceptual Framework for Accession Alternatives'. *Journal of Common Market Studies*, Cilt. 51, No. 6, s. 1057-1073.
- Kibritçioğlu, A. (2011) 'Avro Bölgesi Ülkelerindeki Güncel Borç Krizi'. *İktisat ve Toplum Dergisi*, No.10, Ağustos, s. 30-41.
- Kuhn, T. ve Stoeckel, F. (2014) 'When European Integration Becomes Costly: The Euro Crisis and Public Support for European Economic Governance'. *Journal of European Public Policy*, Cilt. 21, No. 4, s. 624-641.
- Lagendjik, J. (2013) 'Turkey and European Union: 2014 and Beyond'. *Insight Turkey*, Cilt. 15, No. 2, s. 47-55.
- Lapavistas, C., Kaltenbrunner, A., Lindo, D., Michell, J., Paineira, J.P., Pires, E., Powell, J., Stenfors, A., ve Teles, N.(2010) 'Eurozone crisis: beggar thyself and thy neighbour'. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt. 12, No. 4, s. 321-373.
- Lefkofridi, Z. ve Schmitter, P.C. (2014) 'Transcending or Descending? European Integration in Times of Crisis'. *European Political Science Review*, Cilt. 7, No. 1, s. 1-20.
- Lemke, C. (2014) 'Challenging the Ever Closer Union: Political Consequences of the Eurozone Crisis'. *American Foreign Policy Interests*, Cilt. 36, No. 1, s. 18-24.
- Majone, G. (2015) 'The Deeper Euro-Crisis or: The Collapse of the EU Political Culture of Total Optimism'. *EUI Working Papers*, No: 10.
- McCormick, J. (2011) *Understanding the European Union: A Concise Introduction* 5. Baskı, (Hampshire: Palgrave Macmillan.)
- Medrano, J. D. (2012) 'The Limits of European Integration'. *Journal of European Integration*, Cilt. 34, No. 2, s.191-204.
- Moravcsik, A. (1991) 'Negotiating the Single European Act: National Interests and Conventional Statecraft in the European Community'. *International Organization*, Cilt. 49, No. 1, s. 19-56.

- O'Brennan, J. (2013) 'Enlargement Fatigue and Its Impact on the Enlargement Process in the Western Balkans'. Brunet, L.A. (der.) *The Crisis of EU Enlargement*, London School of Economics IDEAS Series, s. 36-44.
- Overbeek, H. (2012) 'Sovereign Debt Crisis in Euroland: Root Causes and Implications for European Integration'. *The International Spectator Italian Journal of International Affairs*, Cilt. 47, No. 1, s. 30-48.
- Palmer, J. (2011) 'The EU Crisis: Integration or Gradual Disintegration?'. *Eurozine*. (<http://www.eurozine.com/pdf/2011-08-31-palmer-en.pdf>, Erişim tarihi: 21.4.2016).
- Phinnemore, D. (2014) 'The European Union: Emerging From Crisis?'. *Political Insight*, Cilt. 5, No. 1, s. 22-25.
- Recchi, E. ve Salamońska, J.(2014) 'Keeping the European Faith: Collective Identity Before and After the Euro-Crisis'. *The Open Journal of Sociopolitical Studies*, Cilt. 7, No. 3, s. 509-531.
- Risse, T. (2014) 'No Demos? Identities and Public Spheres in the Euro Crisis'. *Journal of Common Market Studies (JCMS)*, Cilt. 52, No. 6, s. 1207-1215.
- Schimmelfennig, F. (2014) 'European Integration in the Euro Crisis: The Limits of Postfunctionalism'. *Journal of European Integration*, Cilt. 36, No. 3, s. 321-337.
- Selimi, N. (2012) 'Does the Euro Area Financial Crisis Impact the Membership of Western Balkans Countries in the EU?'. *International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences*, Cilt.1, No. 6, s. 105-118.
- Smismans, S. (2013) 'Democracy and Legitimacy in the European Union'. Cini, M., Perez N.ve Borragán, S. (der.), *European Union Politics* 4. Baskı, (Oxford: Oxford University Press), s. 341-353.
- Szolucha, A. (2010) 'The EU and Enlargement Fatigue: Why Has the European Union not Been Able to Counter Enlargement Fatigue?'. *Journal of Contemporary European Research*, Cilt. 6, No. 1, s. 1-16.
- Tosun, J., Wetzel A. ve Zapryanova, G. (2014) 'The EU in Crisis: Advancing the Debate'. *Journal of European Integration*, Cilt. 36, No. 3, s. 195-211.
- Tsoulakis, L. (2014) 'The Unhappy State of the Union: Europe Needs a New Grand Bargain'. *Policy Network*. (<http://www.policy-network.net/publications/4602/The-Unhappy-State-of-the-Union>, Erişim tarihi: 20.4.2016).
- Vachudova, M. A. (2014) 'EU Leverage and National Interests in the Balkans: The Puzzles of Enlargement Ten Years On'. *Journal of Common Market Studies (JCMS)*, Cilt. 52, No. 1, s.122-138.
- Victor, K. (2012) 'The Euro Crisis and the Future of EU Foreign Policy'. *Global Policy Institute Policy Paper*, No: 23.
- Vilpišaukas, R. (2013) 'Eurozone Crisis and European Integration: Functional Spillover, Political Spillover?'. *European Integration*, Cilt. 35, No. 3, s. 361-373.
- Yazgan, H. (2014) 'Ekonomik ve Siyasi Krizlerin AB Genişlemelerine Etkileri'. Akçay, B. (der.) *Türkiye-AB İlişkileri Yeni Gündem* Ankara Üniversitesi Jean Monnet Kürsüsü Konferans Dizisi-2013/2014, (Ankara: Seçkin Yayıncılık), s. 25-34.